

МІХАЛ БОБЖИНСЬКИЙ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглянута суспільно-політична діяльність визначного представника краківської історичної школи М. Бобжинського. Акцентовано увагу на зв'язку наукових поглядів історика з його політичною практикою. Охарактеризовано дискусії, які досьгодні точаться серед науковців щодо оцінки результатів його діяльності.

Ключові слова: М. Бобжинський, краківська історична школа.

Rassмотрена общественно-политическая деятельность выдающегося представителя краковской исторической школы М. Бобжинского. Акцентировано внимание на связи научных взглядов историка с его политической практикой. Охарактеризованы дискуссии, которые досегодня ведутся среди ученых относительно оценки результатов его деятельности.

Ключевые слова: М. Бобжинский, краковская историческая школа.

The socio-political activities of M. Bobzhynski – a prominent representative of the Krakow historical school – are reviewed. Attention is given to the connection of the historian scholarly views with his political practice. The discussions that until now are going on among scholars in evaluating the results of his work are characterised.

Key words: M. Bobzhynski, Krakow historical school.

Характерною особливістю всіх чільних представників краківської історичної школи була їх активна участь у громадському та політичному житті. Однією з найбільш колоритних особистостей у середовищі представників краківської історичної школи другої половини XIX століття був Міхал Бобжинський. На переконання його прихильників він уособлював глибокий політичний розум і повагу, а на думку противників – був запроданцем Габсбургів, ренегатом і завстріяченим поляком [1]. На відмінну від Ю. Шуйського та В. Калінки, він не стояв біля витоків краківської школи, не було в нього і такої кількості визначних вихованців-істориків, як у С. Смольки. Однак саме його визнано в польській історіографії найбільш значимою фігурою, яка репрезентувала краківську історичну школу. Як і колеги, М. Бобжинський, окрім активної наукової праці, значну увагу приділяв суспільно-політичній діяльності. Разом із тим, і тепер точаться дискусії щодо цієї непересічної людини і науковця. Контроверсійна постать М. Бобжинського привертає увагу не тільки польських [2], але й українських істориків [3].

У чому витоки такої популярності історика – є головною інтригою переважної більшості праць, присвячених різним відтинкам життєвого та наукового шляху М. Бобжинського. Фактом залишається те, що він досягнув найбільших висот на суспільно-політичному поприщі. М. Бобжинський не був типом людини, яка може знайти певне заспокоєння в праці, обмеженій стінами робочого кабінету чи наукової

бібліотеки. Він, як і його соратники з краківської історичної школи, досить швидко перейшов до політики, оскільки, на його переконання, вона була тісно пов'язана з історією. Одна не існувала без іншої [4]. Політика була другим життєвим кредо М. Бобжинського. Хоч не шляхтич і не землевласник, належав до середовища «станьчиків», яке старалося притягувати до себе й не землевласницьку інтелігенцію. Завжди був прихильником тогочасної програми краківських консерваторів, з якими поєднували його узи з молодих літ (Юзеф Шуйський, Станіслав Тарновський, Юліан Дунаєвський, Станіслав Кожмян) [5].

Початком його політичної діяльності стало обрання до краківської міської ради, яке відбулося у 1881 році. У 1885 році він став одночасно послом до Галицького Сейму та послом до австрійського Парламенту.

Посилена цензура паралізувала розвиток науки, зміцнився також нагляд над шкільництвом, що мав на меті видалення змісту прищеплених у школі засад польської національної і політичної традиції. Тим починанням слугувало призначення вчителями іноземців: росіян – у Польському королівстві, німців – на теренах, поневолених Пруссією. Деяко краще була ситуація в Галичині, але і там тиск адміністративних чинників на наукове життя й викладання в університетах і школах був дошкульним. Дії влади поневолювачів покликали і зміцнили в польському суспільстві реакцію самозахисту, проявом якої було зростання зацікавлень минувшиною власного народу

[6]. Велике значення польська еліта відводила шкільній справі. Створення Шкільної регіональної ради Галичини було одним із дуже бажаних і високо оцінених здобутків пам'ятного Сейму 1865-1866 року. Йшлося про те, щоб суспільне виховання забрати з німецьких неприязних рук, у яких воно перебувало з дев'яностих років попереднього століття, а віддати під вплив і нагляд самого регіону, під польське громадське управління. Згодом виникло відчуття, що Шкільна рада не всього спромоглася, чого собі регіон, завдячуючи їй домагався, що її діяльності не видно, що вона згасає [7]. Таке положення відповідає реаліям, оскільки традиційні методи навчання і виховання вже не відповідали новим суспільно-економічним відносинам, що було зумовлено інтенсивним розвитком виробництва та значним прогресом науки і техніки. *«Належить собі усвідомити, що галицьке шкільництво близько 1890 р. виглядало неважно. Бракувало польських підручників, а самі шкільні програми були укладені в австрійських традиціях»* [8].

Період кінця XIX – початку XX століття в історії розвитку суспільства часто називають епохою великих зрушень у педагогічній теорії і практиці, а також «ерою шкільних реформ» [9]. Саме в часи відродження суспільних рухів й ідеології національного виховання активізувалися дискусії навколо нових дидактичних завдань, що постали перед середньою школою. Відкрила полеміку праця Т. Корзона *«O nauczaniu historii. Z powodu zamierzonej reformy szkół średnich w Galicji»* («Про навчання історії. З приводу намірів реформи середніх шкіл в Галичині») (1882). Подібний характер мала й робота Л. Фінкля *«O tak zwanej metodzie regresywnej w nauczaniu historii»* («Про так званій регресивний метод у вивченні історії») (1894). Обидві праці доповнювали дослідження В. Смоленського *«Nauczanie historii polskiej»* («Вивчення польської історії») (1899). В обговорення проблеми вніс свою лепту і М. Бобжинський. На Другому з'їзді польських істориків у Львові він зазначав: *«Диктувати з гори, які маємо писати праці, вважаю марною справою, і то було власне однією з причин, чому в попередній дискусії щодо виступу Корзона не виступав. Різниця між тими поглядами буде відчутною, коли хтось із того нового напрямку напише працю, доведе на практиці, що попередні праці були гірші. Пан Корзон мусив би сам від своєї праці відмовитися і написати нову. Так само має бути із підручником. Нав'язати згори, яким має бути підручник, то легше самому той підручник написати»* [10]. Тому сам автор цих запальних фраз вважав за потрібне дати приклад служіння народу на противагу гарячим та безрезультатним дискусіям. У тому контексті не видається дивним, що М. Бобжинський покинув науку і політичну діяльність, щоб зайняти посаду віцепрезидента Шкільної регіональної ради Галичини. *«Поміж приятелями М. Бобжинського оцінки були протилежними. Що краще? Чи добре, що посів пропонуване місце, чи краще би залишився в Раді держави? Він сам пішов за першим із тих бачень. Найбільші й найкращі впливи політичні у Відні не багато варті, якщо їх теоретичні здобутки не будуть застосовані на практиці, виявлені, впроваджені в життя тут на місці»* [7, s. 13]. Посідаючи

посаду віцепрезидента (1891-1901) він спромігся досягти небувалого успіху для галицької освіти, заклавши фундамент її новітньої освітньої політики. Особливу увагу звертав М. Бобжинський на підручники, призначені для народних і середніх шкіл.

Поміж іншого, політика М. Бобжинський полягала в підтримці в шкільництві вчителів-дослідників, внаслідок чого вдалося зосередити значні наукові кадри, настільки значні, що у відродженій польській державі три нові університети не змогли всіх їх задіяти, а в значній мірі тільки дякуючи їм галицькі наукові кафедри могли відродитися на достойному рівні в роки другої Речі Посполитої [1, s. 45]. Тому, нам видається суперечливим твердження Є. Матерницького, що краківська історична школа стосовно середніх шкіл нічого конкретного не зробила [11]. У цьому контексті наведемо протилежну думку: *«Не підлягає при тому сумніву, що корифеї краківської школи послуговувалися не тільки перевагами історичних аргументів у поточних політичних суперечках (наприклад полеміка Шуйського з Вольським) [12], але також докладали великої уваги для поширення своїх поглядів на історію, зокрема в шкільництві»* [13].

У період 1902-1907 років М. Бобжинський повернувся до перерваної в університеті праці, коли очолив кафедру політичного права. Попутно брав участь у з'їздах польських істориків, а в 1900 році був одним із організаторів і керівником з'їзду.

У перше десятиліття XX століття ситуація на сході Галичини і зокрема у Львівському університеті стала загрозливою: у лекційних залах, озброєні палицями, українські та польські студенти вели справжні бої, були організовані масові демонстрації. Напруженою була ситуація і в середовищі інших суспільних верств. Під час виборів до галицького Сейму 1908 року, коли польська адміністрація шляхом фальшування голосів намагалась отримати бажану перемогу, протест українців проти цієї затії закінчився смертю селянина Марка Каганця з села Коропець. У відплату за це Мирослав Січинський убив достатньо лояльного до українців намісника Галичини графа Анджея Потоцького. Фатальні постріли у Львові переконливо показали, що ситуація в Галичині дуже тривожна і нею не можна легковажити. Заметушилися, перш за все, віденські міністри, які дотепер вірили запевненням польської шляхти, що в Галичині все в порядку. Смерть цісарського намісника примусила їх глибше призадуматися над становищем в Галичині і над кандидатурою наступного намісника [14]. Ним став М. Бобжинський (1908-1913), який проявив себе як рішучий і мужній політик. *«В 1910 р. в 500-річчя перемоги над орденем хрестоносців відкрито в Кракові Грюнвальдський пам'ятник. Дозвіл на це, не консультируючись із Віднем, видав Бобжинський «за власним підписом» [15]. На тій посаді провадив політику українсько-польського замирення. Характерною в цьому контексті є інавгураційна промова намісника, виголошена польською і українською мовами [16]. «Окрім різних суперечок, колотнечі, а навіть збройного протистояння між поляками і українцями виявилось, що є вони приречені на спільне життя, а їх історію в жоден спосіб не вдається розірвати і трактувати окремо. Культура польська*

без України стала би убога і провінційна, подібно як українська без Польщі» [17].

П'ятирічне керівництво намісника М. Бобжинського оберталося навколо двох ключових проблем: 1) питання руського (українського) шкільництва, що мало знайти своє вирішення в створенні кількох нових руських гімназій, а в подальшому можливості створення руського університету; 2) реформи виборчої системи до галицького Сейму, досить застарілої і складної відповідно до суспільних змін [18]. Цей підхід драгував католицьке духовенство та викликав шалене невдоволення польських радикалів. У «Przeglądu Narodowego» («Національному огляді») регулярно виходили публікації, де піддавалася критиці його політика «замирення» українців і поляків. Вже побіжне ознайомлення із публікаціями «Przeglądu Narodowego» засвідчує, що політика Міхала Бобжинського стосовно розв'язання українського питання в Галичині в 1908-1913 роках нашоувувалася на дуже негативну реакцію народної демократії. Цей широко коментований у пресі замах на шпальтах варшавського місячника народної демократії був використаний до запровадження негативного погляду на українців. Там підкреслювалося, що врахування у поточній політиці їх національних запитів буде помилкою, яка тільки сприятиме подальшій радикальним діям молодих українських націоналістів. *«Той замах є важливим показовим, може переломним фактом в історії Галичини. Він, передусім, є ознакою морального розладу «українського» руху в Галичині. Замах, здійснений на намісника Галичини – відзначав далі А. Садзевіч – є типовим проявом психології «українського» руху, який є наскрізь негативним, неприпустимим для поляків, не здатним до жодної позитивної творчості, окрім традиції повстань, різанини і пограбування. Героями того руху є гайдамаки Гонти і Залізняка, вешиті Хмельницький, який по черзі зраджував полякам туркам і навпаки, аби в решиті занести Україну Москві. Коли інші народи мали у своїй минушині, окрім темних, і ясні сторони багатирства й святості, русини у своїй історичній традиції мали або великі періоди спокою, або різанини і грабунку щодо беззбройної людності, і навіть грабунки власних церков».* У коментарі особливо наголошувалося те, що жертвою Січинського став лояльний до русинів-українців намісник Галичини, який не був їх ворогом і дотримувався у діяльності легальних меж, завдячуючи чому багато зробив для розвитку русинів і ще більше планував зробити. Гострий тон політичних коментарів «Przeglądu Narodowego» стосовно ментальності й оцінки українського національного руху в Галичині, та опублікованих ще перед вступом М. Бобжинським на посаду намісника, дозволяє краще зрозуміти труднощі, з яким мусів мати справу новий намісник, і стосувалися вони не стільки самих українців, а поляків, яких треба було переконати щодо слушності піднятих в політичній практиці об'єднаних справ. Таким чином, бажання намісника дійти до порозуміння і зняти напруження наткнулося на певну недовіру з боку

українців і піддавалося критиці з боку римо-католицького духовенства і політичних угруповань, що представляли інтереси поляків. По оголошенню єпископами декларації, направленої проти реформ, М. Бобжинський у травні 1913 р. подав у відставку з посади намісника і виїхав на довгий час до Італії, де застав його початок війни.

Під час Першої світової війни М. Бобжинський був прихильником австрійського престолу і одним із учасників групи, яка приступила до організації маріонеткової польської держави. Відповідно до проголошених 5 листопада 1916 року актів він став міністром Галичини. Своє ставлення до польських справ окреслив на 67 році життя, в епоху найстрашніших воєнних вихорів, у наступний спосіб: *«Є людиною старою і не знаю, чи мені Бог дозволить дочекатися сповнення надій, які впродовж багатьох років видавалися мені мрією. Пережив повстання 1863 року і всі важкі зусилля. ...Усій моїй генерації та найвідомішим моральним і політичним її лідерам приходила в тій тяжкій праці думка, що колись скинемо ті кайдани, якими скувало нас російсько-пруське столітнє гноблення. Не припускав, що того дочекаюся і дякувати Богу, що дожив до того моменту...»* – писав він у своєму щоденнику-спогадах, що вийшли майже через четверть століття по його смерті.

По відродженню незалежності Польщі М. Бобжинський увійшов до організованої І. Падеревським комісії, метою якої було опрацювання проекту Конституції. Він упорядкував анкету, маючи на меті підготувати проект Конституції (так званий проект Бобжинського, не запропонований однак Сейму). 24 і 25 липня 1919 року на шпальтах «Czasu» появилася обширна стаття М. Бобжинського «O zespoleniu dzielnic Rzeczypospolitej» («Про згуртування частин Речі Посполитої»). В ній йшлося про форму управління в незалежній Польщі і можливі альтернативи: централізм чи децентралізм – все в аспекті вибору дороги, по якій найшвидше і найкраще йти. Автор усвідомлював, що не є то легке завдання: *«Мусимо стверджувати, що три польські частини зшиті між собою тільки грубими стіжками».* На його переконання без залагодження українського питання відроджена Польща приречена на потрясіння. У 1920 році покинув Краків і перебрався в село Лопуховек поблизу Познані. За версією В. Лазути *«10 лютого 1920 р. Бобжинський із родиною виїхав на проживання в Познанське воєводство в містечко Гарби»* [15, с. 166]. *«Безпосередній свідок падіння монархії, з якою була пов'язана доля Галичини, вітав відроджену польську державу з радістю щирого польського патріота. ...Що змусило Міхала Бобжинського покинути Краків, де народився і багато років працював, з яким пов'язував добрі і багаті спогади, де мав це віддані душі своїх молодих прихильників?»* [19]. Очевидно, що відроджена Польща потребувала нових лідерів, і місця посеред них М. Бобжинському не знайшлося.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bidlo J. Michał Bobrzyński. – Praga : Česke Akad., 1936. – S. 4.
2. Łazuga W. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna. – Warszawa, 1982; Maternicki J. Historiografia i kultura historyczna. Studia i szkice. – T. 1. – Warszawa, 1990; Maternicki J. M. Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej. Ewolucja poglądów i jej uwarunkowania // Przegląd humanistyczny. – 1977. – № 12/147. – R. 21.
3. Сінкевич Є. Міхал Бобжинський: життєвий шлях та наукова діяльність (1849-1935) // Сумська старовина: Наук. журн. з історії та культури України. – Суми, 2006. – № 20. – С. 90–95; Білас Л. Краків, Женева і філіалія «Кричевського» // Липинський В. К. Твори в 24 т. – Т. 2. – Філадельфія, 1980. – С. XXVI-XXXII.
4. Adamus J. O stanowisku Bobrzyńskiego w dziejopisarstwie polskiem. – Lwów, 1937. – С. 9.
5. Bobrzyński Michał (1849-1935) // Polski Słownik Biograficzny. – T. 2. – Kraków : AU, 1936. – S. 166.
6. Wierzbicki A. Historiografia polska doby romantyzmu. – Wrocław : Dr. PAN, 1999. – С. 22.
7. Tamowski St. Michał Bobrzyński w Radzie Szkolnej Krajowej. – Kraków : Dr. Czasu, 1901. – С. 5–7.
8. Zakrzewski S. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki historyka // Kwartalnik Historyczny. – 1935. – R. 49. – S. 530.
9. Тимочко І. Б. Тенденції розвитку освіти в Галичині в контексті національного відродження українців (кін. XIX – поч. XX ст.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ. – Рівно, 2006. – Вип. 10. – С. 266.
10. Pamiętnik Drugiego Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie. – T. 2. – Lwów : Dr. W. Łozińskiego, 1891. – S. 169.
11. Maternicki J. Dydaktyka historii w Polsce. 1773-1918. – Warszawa : Wyd. Szkolne i pedagogiczne, 1978. – С. 10.
12. Szujski J. O fałszywej historii jako mistrzyni fałszywej polityki. Z powodu artykułu p. L. Wolskiego pod tytułem «Diagnoza». – Kraków, 1877.
13. Suleja W., Wrzesiński W. Spory o narodową i społeczną funkcję historyków polskich // Poskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Wyd. PAN, 1990. – С. 153.
14. Buszko J. Kryzys polityczny 1908 roku w Galicji. – Kraków, 1971 – С. 17.
15. Łazuga W. Ostatni stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty. – Poznań : Bene rati, 1982. – С. 121.
16. Mowa namiestnika, dr. Michała Bobrzyńskiego z 15 IX 1908 r. // Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski. 1861-1914. Źródła. – Warszawa : Wyd-wo sejmowe, 1993. – S. 515–522.
17. Serczyk W. A. Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648-1651. – Warszawa, 1998. – S. 6.
18. Bobrzyński Michał (1849-1935) // Polski Słownik Biograficzny. – T. 2. – Kraków : AU, 1936. – S. 167.
19. Dembiński B. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki człowieka i działalności // Przegląd Historyczny. – 1936. – T. 334.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Пронь С. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

© Сінкевич Є. Г., 2010

Стаття надійшла до редакції 19.08.2010 р.